

Περιεχόμενα

Ιστορική σκιαγράφηση της Ε.Ε.....	3
Η “ευρωπαϊκή ολοκλήρωση”: Μια μεθοδολογική προσέγγιση.....	17
Οι τρεις περίοδοι της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης».....	28
Α) 1951-1974: Η τελωνιακή ένωση.....	28
Β) 1974-1986: Η εποχή της σύγχυσης.....	39
Γ) 1987-2002: Οικονομική και Νομισματική Ένωση	47
Η Συνθήκη του Μάαστριχτ	52
Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες.....	59
Ευρώ και νεοφιλελεύθερη πολιτική.....	70
Επίμετρο.....	75
Οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης	79
Οι Συσχετισμοί δύναμης	88
Το «Σύνταγμα»	94
Θεσμοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού	106
Επίμετρο.....	110
Η πορεία της «οικονομικής ολοκλήρωσης»	112
Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης	122
Πολιτικές συνέπειες της ανισόμετρης ανάπτυξης	127
Σύγκλιση ή απόκλιση;	130
Αφοπλισμός του εθνικού κράτους; Όχι ακριβώς!	140
Η Ε.Ε.: ένα άθροισμα εθνικών οικονομιών.....	159
Παρέκβαση: Το Σύμφωνο Σταθερότητας	166
Η Κοινή Αγροτική Πολιτική	176
Η διαμόρφωση των ανισοτήτων στην ΚΑΠ.....	180
Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ	182
Ο ελληνικός αγροτικός τομέας και η ΚΑΠ.....	190
Επίμετρο.....	196
Συνολική θεώρηση της Ε.Ε. -	198
Η Ευρώπη «του μέλλοντός μας».....	198

σοφοι δεν έχουν εφεύρει κάποιο νέο όρο, αυτό δεν βλάπτει. Το όνομα Ευρωπαϊκή Ένωση επαρκεί απόλυτα.

Αποφασιστική σημασία έχει να διατηρηθεί λειτουργική ισορροπία, αφενός, ανάμεσα στα καθήκοντα, τα δικαιώματα και την πολιτική βαρύτητα των εθνικών κρατών και τις αρμοδιότητες, αφετέρου, των οργάνων της Ένωσης που είναι αναγκαίες για την αυτοκυριαρχία της Ευρώπης».²³⁶

Πολύ «λεπτές», «ισορροπημένες» εκφράσεις, για να αποφύγει κανείς την ουσία του ζητήματος. Αλλά (φευ!) δεν μπορείτε να πετάξετε από το παράθυρο ότι θα επανέλθει απ' την πόρτα!

Για να υπάρξει ένας ευρωπαϊκός καπιταλισμός που να μπορεί πράγματι να ανταγωνιστεί οικονομικά τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, που να στέκεται ισότιμα με τις ΗΠΑ διπλωματικά και στρατιωτικά (και μελλοντικά ενδεχομένως με την Κίνα και την Ιαπωνία), όπως διακαώς επιθυμεί ο Σμιτ, είναι υποχρεωτικό να υπάρξει ενιαίος οικονομικός και πολιτικός ευρωπαϊκός χώρος, σε απλά ελληνικά, να υπάρξει ένα είδους ισχυρή κεντρική ευρωπαϊκή κυβέρνηση. Και ακριβώς εδώ, το κύριο εμπόδιο αποτελεί το εθνικό κράτος.

Το εθνικό κράτος παρουσιάζεται από τον Σμιτ (αλλά και από τους περισσότερους ακαδημαϊκούς ευρωπαϊστές) σαν «πολιτισμική», «ψυχολογική», «ιδεολογική», ή «ιστορική» κατηγορία (με την έννοια, λίγο ως πολύ, του ξεπερασμένου).

Στην πραγματικότητα παρουσιάζεται το εθνικό κράτος εντελώς αν-ιστορικά.

Το εθνικό κράτος είναι η ιστορική μορφή που πήρε η διαμόρφωση το υ κεφαλαίου στην Ευρώπη. Το εθνικό κράτος ήταν και είναι, όχι απλά το κύτταρο, αλλά και το έσχατο κα-

ταφύγιο κάθε ιστορικά διαμορφωμένου κεφαλαίου στην Ευρώπη. Στον ανταγωνισμό του με τα άλλα κεφάλαια, μπροστά στον κίνδυνο να εξαγοραστεί ή να εξαφανιστεί από ανταγωνιστικά άλλα εθνικά κεφάλαια, το εθνικό κράτος αποτελεί το έσχατο ανάχωμα.

Όσο υφίσταται η προστατευτική ισχύς του εθνικού κράτους, δεν είναι δυνατόν να μπορέσουν να δημιουργηθούν κρίσιμου μεγέθους μεγάλες επιχειρήσεις, για τις οποίες ολόκληρη η Ευρώπη θα αποτελεί το απόλυτο φυσικό «εσωτερικό όριο». Με δυο λόγια, θα πρέπει να υπάρξουν στην Ε.Ε. συνθήκες «τέλειου ανταγωνισμού», όπως συμβαίνει στο εσωτερικό ενός ενιαίου κράτους.

Για να καταργηθεί η ιστορικά εθνικά διαμορφωμένη συγκρότηση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, για τη μετατροπή των εθνών-κρατών σε απλές «πολιτισμικές» εστίες σε μια «πολυπολιτισμική» ενιαία Ευρώπη, δεν αρκεί η (ανύπαρκτη άλλωστε) «καλή θέληση» των συμβαλλομένων κρατών-μελών.

Απαιτεί την επιβολή του μεγάλου κεφαλαίου επί του μικρότερου – που σ' αυτή την ιστορική φάση έχει «εθνικό χρώμα».

Αν ανατρέξουμε στην ευρωπαϊκή ιστορική εμπειρία, αντιτιθέμενα καπιταλιστικά συμφέροντα συγκροτήθηκαν σε κοινή κρατική δομή είτε στην περίπτωση της δημιουργίας του έθνους-κράτους (μια εθνότητα συγκρότησε το «καθαρό» δικό της έθνος-κράτος) είτε (στην περίπτωση «πολυεθνικών» κρατών) απέναντι σ' ένα πολύ ισχυρότερο κοινό εχθρό, που απειλούσε την ίδια την ύπαρξη όσων τελικά διαμόρφωσαν την πολυεθνική διαμόρφωση του κεφαλαίου.

Τα διάφορα καντόνια διαμόρφωσαν το ελβετικό έθνος όταν χρειάστηκε η από κοινού δράση τους για να αντιμετωπισθεί η κατακτητική επιβουλή της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρα-

Γεωργία: 1.4% %
Βιομηχανία: 24.9%
Υπηρεσίες: 73.7%
Πληθωρισμός: 2.1%
Ανεργία: 5.2%
Εξαγωγές: 286.3 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 330.1 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 58.1% (Γερμανία 12.5%, Γαλλία 10.2%, Ολλανδία 7.7%, Ιρλανδία 7.3%), ΗΠΑ 15.4%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 51.7% (Γερμανία 12.7%, Γαλλία 8.6%, Ολλανδία 6.7%, Μπενελούξ 5.1%), ΗΠΑ 13.2%.

Γαλλία

Πληθυσμός: 60,180,529.
ΑΕΠ: 1.4 τρισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 3%
Βιομηχανία: 26%
Υπηρεσίες: 71%
Πληθωρισμός: 1.8%
Ανεργία: 9.1%
Εξαγωγές: 307.8 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 303.7 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 61.3% (Γερμανία 14.7%, Βρετανία 9.8%, Ισπανία 9.6%, Ιταλία 8.8%), ΗΠΑ 8.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε 58.6% (Γερμανία 16.7%, Μπενελούξ 7.0%, Ιταλία 9.1%, Βρετανία 7.5%), ΗΠΑ 8.9%.

Ιταλία

Πληθυσμός: 57,998,353.
ΑΕΠ: 1.2 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2.4%

Βιομηχανία: 30%

Υπηρεσίες: 67.6%

Πληθωρισμός: 2.4%

Ανεργία: 9.1%

Εξαγωγές: 259.2 δις. δολάρια.

Εισαγωγές: 238.2 δις. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 53.8% (Γερμανία 14.5%, Γαλλία 12.2%, Βρετανία 6.7%, Ισπανία 6.1%), ΗΠΑ 9.7%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 56.5% (Γερμανία 17.7%, Γαλλία 11.1%, Ολλανδία 6.2%, Βρετανία 5.1%), ΗΠΑ 4.9%.

Ισπανία

Πληθωρισμός: 40,217,413.

ΑΕΠ: 649.8 δις. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 4%

Βιομηχανία: 31%

Υπηρεσίες: 65%

Πληθωρισμός: 3%

Ανεργία: 11.3%

Εξαγωγές: 122.2 δις. δολάρια.

Εισαγωγές: 156.6 δις. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 71.3% (Γαλλία 19.5%, Γερμανία 11.8%, Πορτογαλία 10.0%, Ιταλία 9.0%, Βρετανία 8.9%), Λατινική Αμερική 6.1%, ΗΠΑ 4.4%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 56.5% (Γερμανία 17.7%, Γαλλία 11.1%, Ολλανδία 6.2%, Βρετανία 5.1%), ΗΠΑ 4.9%.

Ολλανδία

Πληθυσμός: 16,150,511.
ΑΕΠ: 413.7 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 3.1%
Βιομηχανία: 25.7%
Υπηρεσίες: 71.2%
Πληθωρισμός: 3.4%
Ανεργία: 3%
Εξαγωγές: 243.3 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 201.1 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 77.1% (Γερμανία 25.7%, Μπενελούξ 12.5%, Βρετανία 10.5%, Γαλλία 10.0%, Ιταλία 5.9%).
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 53.1% (Γερμανία 17.6%, Μπενελούξ 9.6%, Βρετανία 6.7%, Γαλλία 5.5%), ΗΠΑ 8.7%.

Βέλγιο

Πληθυσμός: 10,289,088.
ΑΕΠ: 247.6 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 1.3%
Βιομηχανία: 24.4%
Υπηρεσίες: 74.3%
Πληθωρισμός: 1.7%
Ανεργία: 7.2%
Εξαγωγές: 162 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 152 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 73.3% (Γερμανία 18.9%, Γαλλία 16.3%, Ολλανδία 11.7%, Βρετανία 9.8%), ΗΠΑ 7.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 71.4% (Γερμανία 17.4%, Ολλανδία 15.6%, Γαλλία 12.6%, Βρετανία 7.2%), ΗΠΑ 6.3%.

Σουηδία

Πληθυσμός: 8,878,085.

ΑΕΠ: 229.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 29%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 2.2%

Ανεργία: 4%

Εξαγωγές: 80.6 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 68.6 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 54.6% (Γερμανία 10.6%, Βρετανία 8.8%, Δανία 6.1%, Φινλανδία 5.7%), ΗΠΑ 10.5%, Νορβηγία 8.6%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 66.3% (Γερμανία 17.8%, Βρετανία 8.7%, Δανία 8.2%, Ολλανδία 6.9%, Γαλλία 6.5%), Νορβηγία 8.5%, ΗΠΑ 6.7%.

Αυστρία

Πληθυσμός: 8,188,207.

ΑΕΠ: 203 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 33%

Υπηρεσίες: 65%

Πληθωρισμός: 1.8%

Ανεργία: 4.8%

Εξαγωγές: 70 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 74 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 63% (Γερμανία 35%, Ιταλία 9%, Γαλλία 5%), Ελβετία 5%, ΗΠΑ 5%, Ουγγαρία 4%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 68% (Γερμανία 42%, Ιταλία 7%, Γαλλία 5%), ΗΠΑ 6%, Ελβετία 3%, Ουγγαρία 2%.

Δανία

Πληθυσμός: 5,384,384.

ΑΕΠ: 174.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 3%

Βιομηχανία: 26%

Υπηρεσίες: 71%

Πληθωρισμός: 2.3%

Ανεργία: 5.1%

Εξαγωγές: 56.3 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 47.9 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 64.7% (Γερμανία 19.6%, Σουηδία 11.8%, Βρετανία 9.5%, Γαλλία 5.1%, Ολλανδία 4.5%), ΗΠΑ 6.9%, Νορβηγία 5.5%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 69.9% (Γερμανία 21.9%, Σουηδία 12.1%, Βρετανία 7.5%, Ολλανδία 7.1%, Γαλλία 5.7%, Ιταλία 4.5%), ΗΠΑ 4.2%.

Ελλάδα

Πληθυσμός: 10,665,989.

ΑΕΠ: 132.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 8%

Βιομηχανία: 23%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 3.6%

Ανεργία: 10.3%
Εξαγωγές: 12.6 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 31.4 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 51.6% (Γερμανία 15.9%, Ιταλία 13.5%,
Βρετανία 6.4%), ΗΠΑ 5.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 66.2% (Ιταλία 15.6%, Γερμανία 15%,
Γαλλία 9.2%, Ολλανδία 6.4%).

Φινλανδία

Πληθυσμός: 5,190,785.
ΑΕΠ: 130.8 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 4%
Βιομηχανία: 34%
Υπηρεσίες: 62%
Πληθωρισμός: 1.9%
Ανεργία: 8.5%
Εξαγωγές: 40.1 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 31.8 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Γερμανία 12.4%, ΗΠΑ 9.7%, Βρετανία
9.6%, Σουηδία 8.4%, Ρωσία 5.9%, Γαλλία 4.6%.
Εισαγωγές από: Γερμανία 14.5%, Σουηδία 10.2%, Ρωσία
9.4%, Βρετανία 6.4%, Γαλλία 4.5%, ΗΠΑ 4.2%.

Πορτογαλία

Πληθυσμός: 10,102,022.
ΑΕΠ: 121.3 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 3.6%
Βιομηχανία: 28.7%
Υπηρεσίες: 67.7%
Πληθωρισμός: 3.7%
Ανεργία: 4.7%
Εξαγωγές: 25.9 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 39 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 79.7% (Γερμανία 19.2%, Ισπανία 18.6%, Γαλλία 12.6%, Βρετανία 10.3%, Μπενελούξ 5.4%), ΗΠΑ 5.8%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 74.2% (Ισπανία 26.5%, Γερμανία 13.9%, Γαλλία 10.3%, Ιταλία 6.7%, Βρετανία 5.0%), ΗΠΑ 3.8%, Ιαπωνία 1.9%.

Ιρλανδία

Πληθυσμός: 3,924,140.
ΑΕΠ: 119.9 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 5%
Βιομηχανία: 46%
Υπηρεσίες: 49%
Πληθωρισμός: 4.6%
Ανεργία: 4.3%
Εξαγωγές: 86.6 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 48.6 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Βρετανία 23.9%, ΗΠΑ 18.1%, Γερμανία 7.2%, Γαλλία 5.0%, Ιαπωνία 3.6%, Ολλανδία 3.3%.
Εισαγωγές από: Βρετανία 35.9%, ΗΠΑ 15.8%, Βέλγιο 14.4%, Γερμανία 6.4%, Γαλλία 4.1%, Ιταλία 3.8%.

Λουξεμβούργο

Πληθυσμός: 454,157.

ΑΕΠ: 20.1 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1%

Βιομηχανία: 30%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 1.6%

Ανεργία: 4.1%

Εξαγωγές: 10.1 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 13.25 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 85.6% (Γερμανία 23.3%, Γαλλία 20.1%, Βέλγιο 10.5%), ΗΠΑ 2.6%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 78.6% (Βέλγιο 28.5%, Γερμανία 22.0%, Γαλλία 13.2%), ΗΠΑ 3.9%.

Για λόγους σύγκρισης:

ΗΠΑ

Πληθυσμός: 290,342,554.

ΑΕΠ: 10.4 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 18%

Υπηρεσίες: 80%

Πληθωρισμός: 1.6%

Ανεργία: 5.8%

Εξαγωγές: 687 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 1.165 τρισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Καναδάς 22.4%, Μεξικό 13.9%, Ιαπωνία 7.9%, Βρετανία 5.6%, Γερμανία 4.1%, Γαλλία, Ολλανδία.

Εισαγωγές από: Καναδάς 19%, Μεξικό 11.5%, Ιαπωνία 11.1%, Κίνα 8.9%, Γερμανία 5.2%, Βρετανία, Ταϊβάν.

Ιαπωνία

Πληθυσμός: 127,214,499.

ΑΕΠ: 4 τρις. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1.4%

Βιομηχανία: 30.9%

Υπηρεσίες: 67.7%

Πληθωρισμός: -0.9%

Ανεργία: 5.4%

Εξαγωγές: 383.8 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 292.1 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: ΗΠΑ 28.5%, Κίνα 9.6%, Νότια Κορέα 6.9%, Ταϊβάν 6.3%, Χονγκ-Κονγκ 6.1%.

Εισαγωγές από: ΗΠΑ 18.3%, Κίνα 17.1%, Νότια Κορέα 4.6%, Ινδονησία 4.2%, Αυστραλία 4.2%, Ταϊβάν 4.0%.

Κίνα

Πληθυσμός: 1,286,975,468.

ΑΕΠ: 1.2 τρις. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 15.2%

Βιομηχανία: 51.2%

Υπηρεσίες: 33.6%

Πληθωρισμός: -0.8%

Ανεργία: 10%

Εξαγωγές: 325.6 δισ. δολάρια.

-
- ²²¹ Νίκος Κοτζιάς, Ευρωπαϊκή Ένωση: ένα σύστημα εν τω γίνεσθαι, εκδόσεις δελφίνι, σελ. 39.
- ²²² Francois Vercammen, Pseudo debates, capitalist offensive, International Viewpoint, July 2001.
- ²²³ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 71.
- ²²⁴ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 94.
- ²²⁵ Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 608.
- ²²⁶ Francois Vercammen, The EU and America's war, International Viewpoint 337, January/February 2002.
- ²²⁷ Chris Harman, Analysing imperialism, International Socialism issue 99, Summer 2003.
- ²²⁸ Chris Harman, Beyond the boom, International Socialism, issue 90.
- ²²⁹ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 69.
- ²³⁰ Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 608.
- ²³¹ Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις θεμέλιο, σελ. 24.
- ²³² Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις θεμέλιο, σελ. 116, -117, 126.
- ²³³ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 74.
- ²³⁴ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 124.
- ²³⁵ Το μέλλον της Ευρώπης και η Ελλάδα, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM), εκδόσεις Αντ.Ν. Σακκουλα, σελ. 11-19.
- ²³⁶ Χέλμουτ Σμιτ, Η αυτοδυναμία της Ευρώπης, προοπτικές για τον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 140, 123-124, 145-146.
- ²³⁷ Ελευθεροτυπία, 30/4/2003.
- ²³⁸ Η Καθημερινή, 22/6/2003.
- ²³⁹ Ελευθεροτυπία, 6/6/2003.
- ²⁴⁰ Ελευθεροτυπία, 6/6/2003.
- ²⁴¹ Ελευθεροτυπία, 26/6/2003.

